EĞİTİME BAKIŞ
EĞİTİM-ÖĞRETİM VE BİLİM ARAŞTIRMA DERGİSİ

Nitelikli Erken Çocukluk Eğitiminin Önemi ve Geleceği
Ali YALÇIN

Erken Çocukluk Dönemi Eğitiminde Ailenin Yeri ve Önemi
Ertuğrul YAMAN

Erken Çocukluk Döneminde Din Eğitiminin Önemi
Ejder OKUMUŞ

Erken Çocukluk Döneminde Dini Gelişim ve Din Eğitimi
Sümeyra UZUN

Türk Eğitim Sistemi İçerisinde Erken Çocukluk Eğitimi
Engin ASLANARGUN

Erken Çocuklukta Ruh Sağlığını Korumak
Serdal SEVEN

Çocuklarda Eleştirel Düşünme Becerisi -Öğretmenler ve Veliler İçin Temel Bazı Stratejiler-
Mustafa ÇEVİK

İbn-i Haldun Sosyolojisinde Erken Çocukluk Eğitiminin Esasları
Zülfü DEMİRTAŞ

2019 Fuat Sezgin Yılı Münasebetiyle: Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Türkiye'de Üniversite ve Bilim
Mustafa GÜNDÜZ

Yeni Medyanın Dijital Yerlileri: Çocuklar ve Yeni Medya Okuryazarlığı
Zakir AVŞAR

Erken Çocukluk ve Okulöncesi Eğitimde Yerlilik ve Millilik Meselesi
Burhan AKPUNAR

EĞİTİM-BİR-SEN

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ

ISSN 1305-1202
Yıl: 15 ● Sayı: 46 ● Mayıs - Haziran - Temmuz - Ağustos 2019

2019 Fuat Sezgin Yılı Münasebetiyle: Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Türkiye'de Üniversite ve Bilim

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ
Yıldız Teknik Üniversitesi

Türkiye'de Batılı anlamda bir yükseköğretim/üniversite Tanzimat döneminde devlet eliyle bürokratlar tarafından planlandı ve deneme yanılma yoluyla kendine bir yol bularak düşe kalka 1933'e kadar geldi. Bu tarihte sert bir reformla bütün gelenek bir tarafa itildi ve yeni üniversite kuruldu. 1933 sonrasında bilim adamları derin bir inkisar ve güvensizlikle mesleklerini devam ettirebildiler. Bu tarihten sonra tensikat, uzaklaştırma ve işsiz bırakma tehdidi, ruhunu kampüs içinde korkunç bir hayalet gibi daima gezdirmeye devam etti.

1960 darbesi diğer bütün kurumların üzerinden silindir gibi geçerken Beyazıt'tan da geçmeyi ihmal etmemişti. Darbe sonrasında 147 bilim adamı kadro harici bırakıldı. Listeyi hazırlayanlara bakılacak olursa kampüsten uzaklaştırılanların başta ilmî yetersizlik olmak üzere partizanlık, suç örgütlerine yakınlık, komünistlik ve adi suçlara katılma gibi kusurları bile vardı. İşte bu listeye girenlerden biri de İstanbul Üniversitesi, Şarkiyat Enstitüsü öğretim üyelerinden Doç. Dr. Fuat Sezgin idi.

Anlatılanlara göre Fuat Sezgin, Demokrat Parti saflarında siyaset yapan bir kardeşi olduğu için tensikat listesine girmişti. İhbarı yapanlar elbette fakültedeki muhbirlerden başkası değildi. Fuat Hoca, meselenin temelinde abisinin partisi değil, bizatihi kendisi olduğunu ima etmiştir. İnanılmaz çalışkanlığı, üretkenliği, kimsenin işine karışmaması, mesleğini hakkıyla ifa etmesi yakınında bulunanlara rahatsızlık vermişti. Sezgin 1960 Eylül'ünde İstanbul Üniversitesi'nden atıldığını haberini alır almaz Süleymaniye Kütüphanesi'ne gelerek Berkeley, Yale ve Goethe Üniversitelerine mektup yazarak onlarla çalışmak isteğini iletmiştir. Her üçünden de olumlu cevap almıştır. Fuat Sezgin, Türkiye'ye yakın olması ve İslâm araştırmaları için en iyi imkânlara sahip olmasından ötürü Almanya'yı tercih etmiştir. Çok sevdiği İstanbul'a bir akşamüstü Galata Köprüsü'nden yaşlı gözlerle son bir kez daha bakarak sinematografik bir ayrılışla veda etmiştir.

Almanya onun için hemen her bakımdan çok iyi bir akademik ortam olmuştur. Bu sırada yeni Müslüman olmuş bir şarkiyatçı olan Ursula Hanım ile hayatını birleştirmiştir. Bu evlilik onun için büyük bir nimete dönüşmüştür. Yaklaşık on sene kadar önce yazmaya karar verdiği *Arap-İslam Bilimleri Tarihi*'nin ilk cildini 1967'de kendi imkânlarıyla yayımlamıştır. 1978'de İslam dünyasının en büyük mükâfatı olan Kral Faysal ödülünü kazanmış ve 1980'de uzun zamandır kurmayı hayal ettiği vakfı kurmuştur. 2018 yazına gelindiğinde 17 ciltlik *Arap İslam Bilimleri Tarihi* ile 1400 cildi bulan edisyon kritik yayınları dünya tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir miras haline gelmiştir. 30 Haziran 2018'de bu dünyaya veda eden kişi aslında modern zamanların en büyük âlimiydi. Yetişmesine, yaşamasına ve eserlerini üretmesine ancak "hoyratlığımızla katkı verdiğimiz" bu büyük âlimin hayat ve birikimleri Türkiye'nin siyasî ve akademik hayat ve tecrübesinin hazin/ibretlik bir numunesini temsil etmektedir.

Fuat Sezgin ve Temel Eserleri

Mühendis olmak niyetiyle İstanbul'a okumaya gelen Fuat Sezgin, meşhur oryantalist Hellmut Ritter'in seminerine katılmasıyla yepyeni bir mecraya, maceraya yelken açmıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars filolojisi eğitimi alan Sezgin, doktora tezi olarak *Mecâzü'l-Kur'an* adında çok az nüshası olan bir eseri incelemiştir. Filolojik nitelikleri bakımından bu eseri tetkik ederken, iki önemli husus dikkatini çekmiştir. Bunlardan biri oryantalistik çalışmalarda temel kaynak olarak kabul edilen Carl Brokelman'ın *Geschichte der Arabischen Litteratur* (*GAL*) başlıklı eserinde birçok eksikliğin ve bazı hataların olmasıdır. Sezgin fişler tutarak, ilk etapta bu eksikleri ayrı bir çalışma olarak yazabileceğini düşünmüştür. Hocası Ritter de bu yönde onu tasdik etmiş ve desteklemiştir. Bu sırada Sezgin doktora tezi olarak çalıştığı *Mecâzü'l-Kur'an* adlı esere meşhur Hadisçi Buhârî'nin sıklıkla referans verdiğini görmüştür. Bunun üzere özellikle XIX. yüzyılın sonunda Macar oryantalist Ignaz Goldziher tarafından başlatılan ve gün geçtikte güç kazanıp etki alanını arttıran hadislerin kaynağına ilişkin iddiaların gerçeklik değerine yönelik şüpheleri daha da artmıştır. Goldziher'e göre hadisler Hazreti Peygamber'in vefatından iki yüz sene kadar sonra derlenmiştir ve şifahi kaynaklıdır. Dolayısıyla da bu sözler Hazreti Peygambere ait değildir, derlendiği zamanın fikrî ve içtimâî ekollerinin ürünlerinden oluşmaktadır. Bu iddia İslam dünyasında hadislerin kaynağına ilişkin derin bir şüphe ve fesat hareketi başlatmıştır. Fuat Sezgin, Buhârî'nin kendisinden önce yazılan filolojik bir eseri çeşitli vesilelerle kaynak olarak kullandığını görünce bunun tek olamayacağını düşünmüş, başka kaynakların da olabileceğinden hareket ederek, merakını bu alana yoğunlaştırmıştır. Neticede Buhârî'nin şifahî kaynaklar yanında yazılı kaynaklara da dayalı olduğunu ispat etmiştir. Böylece Fuat Sezgin, Batı dünyasının eserlerinden ve metotlarından şüphe etmediği, çok güvendiği bir oryantalistin çalışmalarının yanlış ve yanlı olabileceğini ortaya koymuştur. Belki de hayatının önemli buluşlarından biri, "altın vuruşu" budur ve bu iddiasına bu güne kadar cevap veren olamamıştır. Batı dünyasından cevap gelmediği gibi kabul de edilmemiş ve "bir bilimler tarihçisinin dediğine göre, iddiası üzere", ya da "sezginian teoriye göre" diyerek hem küçültme hem de şüphe nazarıyla bakılmaya devam edilmiştir.

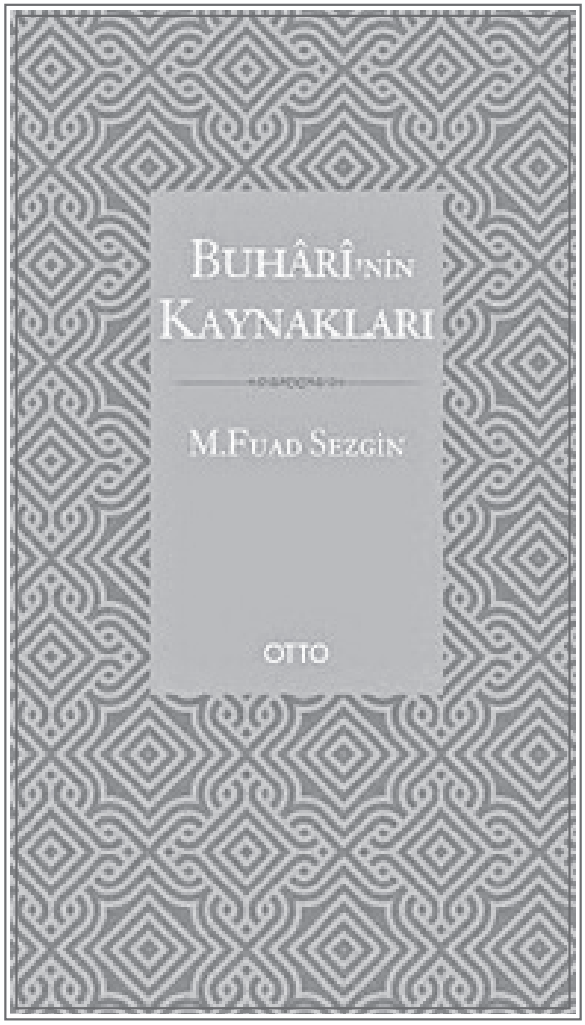

Carl Brokelman'ın eserinin eksiklerinin giderilmesi ve daha geniş bir eser yazmak amacıyla UNESCO tarafından bir heyet oluşturulmuş ve planlara başlanmıştır. Sezgin bu heyetin toplan-

tısına giderek, böylesi bir çalışmanın heyet tarafından yapılamayacağını, bunun bir ansiklopedi olmadığını, bütünlüklü bir eser olduğunu, dolayısıyla da tek bir kişi tarafından yapılması gerektiğini ve bunu da kendisinin yapmaya başladığını bildirmiştir. Oradakiler, böylesi bir çalışmayı bir kişinin, hele bir Müslüman'ın asla yapamayacağını söylemişlerdir. Ancak Sezgin hayalini kurduğu, hayatının hedefi haline getirdiği *Geschichte des Arabischen Schrifttums* adlı *GAS* olarak kısaltılan *Arap İslam Bilimleri Tarihi* adlı eserinin ilk cildini 1967'de büyük ölçüde kendi imkânlarıyla bastırmıştır. Eserin yayınlanmasının haberdar olan yukarıda bahsi geçen UNESCO bilim heyeti bir anlamda ürpererek dağılmıştır. Bu tarihten sonra fasılalarla *GAS* yayımlanmaya devam etmiş ve Fuat Sezgin vefat ettiğinde 17 cildi bitmiş, bir cildi yayımlanmaya hazır halde devasa bir külliyat ortaya çıkmıştır. Fuat Sezgin'in **en önemli eseri** olarak görülebilecek bu yayın, bugün dünya bilimler tarihinin en parlak külliyatı olarak yer almıştır. Artık bu günden sonra bilimler tarihinde, özellikle de İslam'ın ilk üç yüz senesine dair konularda *GAS*'a değinilmeden yeni bir şeyin yazılması mümkün değildir. Almanca telif edilen, Arapça, Farsça ve Urducaya tercüme edilen bu devasa eser henüz Türkçeye çevril(e)memiştir! (2014'te ilk cildi tercüme edilmiş, bu günlerde diğerlerinin de hazırlanmakta olduğu haberleri alınmaktadır).

Fuat Sezgin 1982'de çalışmakta olduğu Goethe Üniversitesi'ne bağlı, İslam bilim tarihi çalışmaları yapacak olan bir vakıf kurmuştur. Vakfın imkânlarıyla bilim tarihi çalışmalarına devam ederken, diğer yandan İslam tarihinin en eski dönemlerinden bu yana üretilmiş değerli çalışmaları edisyon kritik dâhilinde tıpkıbasımlarını yayımlamıştır. Böylece 1400 cilt kadar kitap yeniden raflardaki yerini almıştır. Coğrafya, matematik, astronomi, tıp, askerlik, fizik, kimya, felsefe, dil bilimleri, İslami ilimler, müzik gibi hemen her bilim alanında yüzlerce değerli eser bu sayede yeniden gün yüzüne çıkarılmış ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Batı dünyasında çok yaygın olmasına karşın ne *GAS* üzerine ne de söz konusu edisyon kritikler üzerine neredeyse hiçbir kitap değerlendirmesi yapılmamıştır. Oysa Avrupa'da bilimsel kitaplar ciddi olarak ele alınır, üzerine onlarca değerlendirme yapılır. Bilim dünyasının Fuat Sezgin'in eserlerine neden böyle kör olduğu anlaşılır bir durum değildir.

Sezgin'in üçüncü önemli eseri olarak görülecek faaliyeti ise İslam Bilim ve Teknoloji Aletleri müzesidir. İlki Almanya'daki enstitüde kurulan müzede İslam dünyasının birikimi olan yazmalarda yer alan aletler birebir modellemeyle yeniden hayata döndürülmüştür. Aslında bilim tarihi kitapları içinde yer alan aletlerin planlarından onların modelini yapma işi ilk olarak Alman bilim tarihçisi Alfred Wiedermann tarafından başlatılmıştır. Bu zat 25 kadar aleti yeniden modellemiştir. Fuat Sezgin ise toplamda 800 kadar aleti yeniden yaparak dünyada ilk ve tek son derece hususi bir müze meydana getirmiştir. Sezgin, bu modelleri büyük gayretler sarf ederek yüksek miktarda paralar harcayarak yapabilmiştir. Bu noktada kendisine en büyük desteği bazı Arap devlet adamları ve iş adamları vermiştir. Adını vermediği bir Arap iş adamı Sezgin'in yaptığı her aletten bir tane de kendisi için yapılmasını sipariş etmiş ve neticede büyük bir birikim ortaya çıkmıştır. Arap iş adamı bu aletleri Amerika'ya götürüp orada sergilemeyi planlamıştır. Ancak 2001 krizinden sonra işler tersine dönmüştür. Tam bu sırada bu ikinci kopya aletlerin Türkiye'ye bağışlanması ve İstanbul'da bir müzeye dönüşmesi gündeme gelmiştir.

Uzun uğraşlar, araştırmalar, görüşmeler neticesinde özellikle İstanbul'da ve Gülhane Parkı'n-

da İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi 2008'de dönemin siyasî iktidarının da desteğiyle kurulabilmiştir. Kuruluşundan itibaren vefatına kadar dikkatle bu müzeyle ilgilenen Fuat Sezgin'in üçüncü **en önemli** eseri olarak bu eşsiz yapı zikredilebilir. Elbette bütün bunlar çok büyük gayret, sabır ve finans sayesinde gerçekleşebilmiştir. Arkasında, günde ortalama 17 saat çalışan bükülmez bir irade, sarsılmaz bir sabır ve ilimden başka hiçbir şey düşünmeyen geçek bir ilim dervişi olmasaydı bu devasa eserler elbette ortaya çıkamazdı.

Fuat Sezgin ve Türkiye'de Üniversite ve Bilim

1933 Üniversite reformu değerli beyinleri ve birikimleri bir çırpıda eleyivermiş, ademe mahkûm etmişti. 1948'de Niyazi Berkes ve Muzaffer Şerif gibi isimler üniversiteden atıldılar ve onlar da hayatlarını Amerika ve Kanada'da devam ettirerek, hatırı sayılır sosyal bilimciler haline geldi. Muzaffer Şerif sosyal psikolojinin bilinen en meşhur ismi haline gelirken, Berkes tartışmalı da olsa, yakın tarihte çok referans alan eserlere imza attı. 1950'lerden sonra Şerif Mardin ve Halil İnalcık gibi isimler de Türkiye'den gitmek durumunda kaldılar ve her ikisi de hayli itibarlı bilim adamları oldular. İnalcık dünyanın itibarlı Osmanlı tarihçilerinden biri sayıldı. Bir Romanya göçmeni olan Kemal H. Karpat da 1970'te ODTÜ'deki görevinden istifa etmek zorunda kalarak Amerika'ya gitti saygın bir tarihçi oldu. Bu beyin göçleri başta olmak üzere daha pek çok isim Türkiye'den farklı sebeplerle çıktıktan sonra Avrupa ve Amerika'nın imkânlarıyla dünyanın sayılı beyinleri haline geldiler (Gazi Yaşargil, Aziz Sancar, Hüseyin Yılmaz, Şinasi Tekin, Pertev Naili Boratav…). Bu listeye baktığımızda Fuat Sezgin de zincire eklenenlerden biri olarak görülmektedir. Bu bilim adamları niçin Türkiye'yi terk etmek durumunda kalmışlar ve nasıl olmuş da dünyanın itibarlı bilim adamları haline gelmişlerdir? Onları meşhur eden ve nitelikli eserler vermeye yönelten sadece bir iç motivasyon mudur? Kuşkusuz bunlara verilecek cevaplar çok farklı ve fazladır.

Fuat Sezgin'e göre bilim hayatının verimli olabilmesi için gerekli şartların başında akademik özgürlük gelmektedir. İlimler ve sanatlar ürkek bir kuş gibidir. Tedirgin olduğu ortamda asla barınamaz kendilerine güvenli yerler ararlar. Türkiye bu noktada Tanzimat'tan beri bir paradoksun ve sıkışmışlığın içindedir. Darülfünûn/üniversite "münevver bendegân" yetiştirme niyetiyle devlet eliyle kurulduğu için onun menfaati, görüşü, isteği ve ideali dışında bir çalışma yapması yadırganmakta hatta buna izin verilmemektedir. Bu durum yeniliğin, farklılığın, özgünlüğün önünde bir engeldir. Bilimsel özgürlüğü sınırlayan elbette sadece sistemin iskeleti bürokrasi değil, zihinsel kalıplardır ve bu çok daha ciddi felsefî bir meseledir. Ancak zihinsel özgürlükle mücadele etmesi gereken bilim adamının kendisi ya da üniversitedir. Bir ülkede akademik özgürlüğün olması da orada tam bağımsız bilim yapılıyor anlamına gelmeyebilir. Fuat Sezgin 1960'ta üniversiteden atıldıktan sonra "benim için yeni bir hayat başladı" demiştir. Bu hayat onun rüyalarının gerçekleşeceği bilimsel bir ortam olmuştur.

Bilimsel araştırmalar hayli külfet isteyen süreçlerdir. Tabii bilimler için ileri teknoloji cihazlar, laboratuvarlar, yardımcı ekipmanlar, hammaddeler vb. gibi çok sayıda materyal ve malzemeye ihtiyaç duyulur ve bunları temin etmek için yüksek miktarda finansa gereksinim duyulur. İktisat tarihçisi Mehmet Genç'in ifadesiyle, ilim biraz da israfla üretilebilir. İlim lüks bir iştir. Dar imkânlarla ilerlemek, özgün görüşler üretebilmek, yeni icatlar yapmak hayli zordur. Sosyal bilimler için en başta gelişkin kütüphaneler, seyahatler, dil öğrenimleri, müzakere ortamları, yayın platformları gereklidir. Bunları temin edebilmek işbirliği, nitelikli personel ve elbette yüksek finans sayesinde gerçekleşebilir. Fuat Sezgin çalışmalarını destekleyebilmek için başta finans meselesini ve diğer hususları nasıl çözmüştür?

Yukarıda değinildiği üzere Fuat Sezgin'in üç önemli eserinden bahsedilebilir: **1.** *Geschichte des Arabischen Schrifttums* (*GAS, Arap İslam Bilimler Literatürü*), **2.** Goethe Üniversitesi ve İstanbul'daki İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi **3.** 1400 ciltlik tıpkıbasım yazmalar kataloğu. Bütün bunların büyük finans kaynaklarıyla gerçekleştiği şüpheden hali değildir. Fuat Sezgin *GAS* adlı eseriyle 1978'de Kral Faysal ödülünü kazanınca, Arap devlet adamları ve ileri gelenleriyle yakın ilişkiler kurarak onların maddi desteğini almayı başarmıştır.

Bu sayede vakfını kurmuş ve Hollanda'nın meşhur Brill Yayıneviyle anlaşma yaparak eserlerinin basımını, neşrini ve dağıtımını onlara vermiştir. Ayrıca, Arapça eserlerin tıpkıbasım ve edisyon kritik yayınlarını da aynı yayınevine vererek, kitapların finans meselesini halletmiştir. Müze için gerekli objelerin temini ve modelleme işinin kaynaklarını da Arap iş adamlarının karşıladığı belirtilmiştir. Ödül vesilesiyle Arap dünyasının önde gelen devlet adalarıyla tanışmıştır. 1980 sonrasında vakıf kurarak çalışma arkadaşlarını kendi kriterlerine göre belirlemiş ve böylece istediği ideal çalışma ortamı meydana gelmiştir.

Tabii bilimler için laboratuvar ve deney aletleri ne ise sosyal bilimler için de kütüphaneler ve özel koleksiyonlar o kadar önemlidir. Bilimsel araştırmaların sağlıklı yapılabilmesi için mükemmel kütüphanelere ve arşivlere ihtiyaç vardır. Bir bilim alanının bütün birikimini barındırmayan, ana ve yan kaynaklara rahat erişim sağlayamayan üniversitede nitelikli bilim yapılması zordur. Batı dünyası bu realiteyi daha XVII. yüzyılda keşfederek mükemmel kütüphaneler oluşturmuştur. Bugün Batı dünyasında orta düzeyli nitelikli bir üniversitenin kütüphanesinde Türkiye Millî Kütüphanesi'ndeki kitaptan daha çok kitap vardır. Amerika'nın iyi üniversitelerinden birinin kitap sayısı Türkiye'deki bütün üniversite kütüphanelerinden daha fazladır. Fuat Sezgin 1960'ta üniversiteden atılınca Almanya'yı tercih etmiştir. Bu tercihin sebebi Almanya'nın İslam bilimleri ve filoloji konusunda dünyanın en iyi üniversitelerine ve koleksiyonlarına sahip olmasıdır. Bu realiteyi her zaman dile getiren Fuat Sezgin, Arapça ve Farsçanın vazgeçilmez olduğunu belirtirken, İslam Bilimler Tarihinde çalışmalar yapmak için öncelikle Almancanın öğrenilmesini istemesi hayli manidardır. Sezgin, bilimsel araştırmalar için Türkiye'de yapılması gereken öncelikli işlerin başında özellikle İstanbul'da büyük bir kütüphanenin kurulmasını zikretmiştir. Türkiye'deki bütün yazmaları bir araya toplayan bir kütüphanenin olmasını da teklif etmiştir. Bütün bunlar içinde bulunduğumuz zamanda da hemen ciddi ilim adamları tarafından dillendirilen ama netice alınamayan ihtiyaçlardır. Türkiye'de özellikle sosyal bilim yapılacaksa, ilk iş olarak nitelikli kütüphaneler kurmakla işe başlanılmalıdır.

Fuat Sezgin'in nitelikli bilim yapılabilmesi için olmasını gerekli gördüğü ihtiyaçlardan biri belki de en önemlisi bilimsel ortamdır. Bununla kast ettiği, iyi örgütlenmiş bölümler, bilim dalları, enstitüler, geçimli insanlar, bütün niyetleri ve hedefleri bilim yapmak olan personel birlikteliğidir. Fuat Hoca'nın mühendis olma niyetini değiştiren, onun dünyanın en iyi bilimler tarihçisi olmasını sağlayan hocası Hellmut Ritter'dir. Sezgin, 1954'te kurulan İslam Araştırmaları Enstitüsü'nün ilk müdürü Zeki Velîdi Togan'ın müdür yardımcılığını yapmış ve burada dar bir kadroyla sıcak ve samimi bir çalışma ortamı yakalamıştır. Ancak bu hasbi ve velut ortam birilerinin hoşuna gitmemiş, fakülte içinde haset edenler onu 1960'ta ihbar edip üniversiteden uzaklaşmasına sebep olmuşlardır. Ruhunu hiç kaybetmeyen bu tekinsiz tecrübe Türkiye'deki akademik ortamın ibretlik örneklerinden biridir.

Üniversitede aynı konuyu, ya da yan dalları çalışan, ilmî konularda tartışma yapılabilecek, bir mesele olduğunda hemen görüşüne, bilgisine ve işbirliğine başvurulabilecek insanların olduğu bir

koridor nitelikli bir akademik ortamdır. Fuat Sezgin Almanya'ya gittiğinde onu böylesi bir çalışma ortamının beklediği söylenebilir. Türkiye'de aynı bölümde çalışan bilim insanlarının kahir ekseriyeti yan odadaki meslektaşının ne yaptığına, yazdığına -en iyi ihtimalle- duyarsızdır. Aynı bölümde çalışanlar meslektaşlarının yazdıklarını genelde okumaz, kitaplarından, makalelerinden haberdar olmaz, ödül aldığında ya da başarılı olduğunda onu tebrik etmez. Kapalı kapılar ardında dedikodular, bölüm başkanlığı, dekanlık ya da başka makamlara ulaşmanın stratejilerine harcanan mesai asla bilimsel araştırma ve okuma için sarf edilmez. Yeni çıkan bir makalenin ya da kitabın heyecanına kimse ortak olmaz. Bilimsel çalışma yapan birileri varsa, farklı yaftalarla, ilave ders yükleri ve işlerle mümkün olduğu kadar yıpratıcı/bıktırıcı, bezdirici bir ortam yaratılır, onu da kendilerine benzetmenin yolu bir şekilde bulunur.

Bilimler Tarihi, İlim Öğretimi ve Fuat Sezgin'in Yeri

Fuat Sezgin'in en çok üzerinde durduğu konulardan biri ilmin bir hocadan öğrenilmesi hususudur. Her ne kadar bilgi kitaplarda yazılıysa da ilim hocadan talep edilir ve öğrenilir. Bu ilke İslam eğitim geleneğinde bir kaziye/ilke haline gelmiştir. Otoriteye, üstada, bir öğreticiye vurgu yapmak ve bilginin elde edilmesinde onu hiyerarşinin tepesine konumlandırmak aslında skolastik tarzın bir ilkesidir. İslâm âlimleri arasında çok tekrarlanan "belanın en büyüğü sayfaları hoca edinmektir" ifadesi kitabı, bireysel öğrenmeyi ikinci plana atıp hocayı başköşeye oturtan bir anlayıştır. "Hocası olmayanın dini de yoktur, üstadı olmayanın şeyhi şeytandır" hükümleri ilim yolunda mutlak hiyerarşiyi ön görmektedir. İmam-ı Şafi'ye atfedilen "ilmi kitaplardan öğrenen kimse, ahkâmı öğrenmekten mahrum kalır" tespiti de ilim öğrenmede hocanın önemini net olarak ortaya koymaktadır. İlimler dünyasının hakikat patikasında yol alabilmenin ancak sadık bir rehberle mümkün olabileceğini vurgulayanlardan, Hasan el-Basrî de "ilim kalp gözüyle anlaşılır, amel baş gözüyle yapılır" demiştir. "Muallim daima göz önünde bulundurulmalı ki kalp gözüyle görmeye alışılsın" uyarısında bulunmuştur.

Fuat Sezgin ilim öğrenmede hocanın yeri ve önemine son nefesine kadar vurgu yapmıştır. Her ne kadar oryantalistlerin pek çoğunun Müslümanlar hakkında müspet tespit yapmadıklarını, yanlı davrandıklarını belirtse de onların emeklerinin daima öncü rol oynadığını, dolayısıyla da onları saygıyla anmak gerektiğini, İslam ilimler tarihinin onlara çok şey borçlu olduğunu belirtmiştir. Hocalarının eksik ve yanlışlarını usulünce dile getirmekten çekinmemiştir. Bununla birlikte onlara saygıda kusur etmemiş, onları yalancılık, sahtekârlık, ikiyüzlülük vb. sıfatlarla itham etmemiştir. Özellikle Hellmut Ritter'den daima saygı ve muhabbetle söz etmiş hatta onun "gizli bir Müslüman olabileceğini" bile ima etmiştir. "Hocanızdan nasıl etkilendiniz, açıklar mısınız?" şeklindeki bir soruya "bu anlatılacak bir şey değil" diyerek cevap vermiştir. Eserlerinde, yazılarında ve konuşmalarında onlardan sitayişle bahsetmiş, adlarını vermekten asla çekinmemiştir. Fuat Hoca'ya göre ilim yolunda bir hocaya sahip olmak büyük şanstır, ancak talebe hocasını geçmelidir. Ya da hocasının çalışmalarına orijinal boyutlar, ekler getirmelidir. Aksi halde ilimler gelişemez.

Fuat Sezgin'e göre hocanın önemi ve ilmin ancak hocadan öğrenilebileceği ilkesi İslam ilim geleneğinin getirdiği bir yeniliktir. İslam'ın ilk dönemlerinde iki önemli unsur benimsenmiştir. Bunlardan ilki, ilim kimden alındıysa onun adının mutlaka zikredilmesidir. Buna modern anlamda referans ya da atıf diyoruz. Bu konuda İslam âlimlerinin en ufak bir çekincesi, kompleksi ve bilginin asıl sahibini gizle(n)mesi söz konusu olmamıştır. Antik Yunan'dan yapılan çevirilerde eser kime aitse aynen ismi korunmuş ve onlardan övgüyle, saygıyla bahsedilmiştir. Aristo "büyük üstad", "hoca/muallim", "şeyh" gibi sıfatlarla anılırken, o ve diğer filozofların görüşlerine saygı duyulmuş, eksikler giderilirken, şerh ve haşiyelerle ilimler zenginleştirilmiştir. İslam'ın ilk dönemlerindeki âlimlerin ilme getirdiği ikinci önemli yenilik ise, ilmin ancak bir usta, üstat önünde onun yardımıyla okunacak hale büründürülmesidir. Yazılan kitaplar oldukça kısa ama açıklama ve derin yorum gerektiren bir mahiyette kaleme alınmışlardır. Bu tür metinleri hoca olmadan okumak ve anlamak mümkün değildir.

Oysa Batı dünyasında bu ilkelerin tam tersi uygulamalar görülmüştür. XIII. yüzyıldan sonra İslam dünyasından çok sayıda eser başta Latince olmak üzere Batılı lisanlara tercüme edilmiş ve pek çoğunda yazar adı verilmemiştir. Hatta tercüme edenler kendi adlarını müellif olarak yazmışlardır. Bunun bariz örneklerinden biri İbn-i Sina'nın taşlar ve minerallerle ilgili *eş-Şifa*'daki risalesi 1930'lara kadar Aristo'nun adıyla yayımlanmıştır. Pek çok Batılı, İslam âlimlerinden bahsederken oldukça ağır, kötü ve çirkin sözlerle, küfürler ederek onları anmışlardır. Bu tavır farklı biçimlerde Batı dünyasında hâlâ geçerlidir. Fuat Sezgin'in bilimler tarihine getirdiği yeniliklerden bahsedilirken çoğu kere adı anılmadan "Türkiyeli bir bilim tarihçisinin iddia ettiği üzere", "sezginian teoriye göre" gibi sözlerle adını literatüre sokmak istemeyenler 2019 Avrupa'sında bulunabilmektedir.

Avrupa üniversitelerinde İslam dünyasında olduğu gibi hocanın ön plana çıkarıldığı da söylenemez. Batı üniversitelerinde hoca değil, kurum ön plandadır. Bu sebeple eğitimi bitirme belgesi ya da ders okutma izni, İslam dünyasındaki gibi icazet şeklinde değil, diploma biçiminde görülmüştür. Bu sebeple de kitapların hoca gerektiren mahiyette yazılması söz konusu olmamış, böylece bireysel çalışma ve öğrenmenin yolu kısmen açılmıştır. Ancak bu uygulama referans sistemini ortadan kaldırarak ilimlerin kime ait olduğunu, ilmin sahibini unutturma tehlikesini gündeme getirmiştir. Buna karşın oryantalist dünyada hoca talebe ilişkisinin devam ettiği ve önemli örnekler ortaya çıkardığını Fuat Hoca zikretmiştir. Kendisi doksan yaşında bile nasıl ki daima hocasından saygı ve hürmetle bahsettiyse, hocası Ritter de kendi hocası Brokelman'dan öyle bahsetmiştir.

Yabancı Diller ve Bilimler Tarihi Çalışmak

Aslında sadece bilimler tarihi çalışmak değil, ilmin hangi alanında olursa olsun, ciddi, detaylı ve kapsamlı araştırmalar yapabilmek için bir değil birkaç dil bilmek şarttır. Konu ilimler tarihi olduğunda ise çok sayıda dil bilmenin zarureti daha belirgin ortaya çıkmaktadır. Fuat Sezgin bu ihtiyacın hakkını fazlasıyla vermiş, hocaları gibi onlarca dil öğrenerek İslam ilimler tarihini özgün kaynaklarından araştırabilmiştir. Onun dil öğrenmeye karşı üstün bir zekâya sahip olduğu söylenebilir. 30'a yakın dil bildiği şeklinde bir söylenti olsa da o ihtiyacı olan dilleri kısa bir sürede öğrenebildiğini belirtmiştir. Kendisine "27 dil biliyormuşsunuz, doğru mu?" diye sorulduğunda "biraz abartmışlar" diyerek tevazuyla cevap vermiştir ve "bu da bir şey mi, benim hocam (Ritter) 32 dil biliyordu" demiştir. Ritter de kendisine bu kadar dili nasıl öğrendiğini soranlara, "benimki de bir şey mi İspanyol filolog Ninsen 52 dil biliyordu" diyerek cevap verirmiş. Şu bir gerçektir ki Fuat Sezgin'i Fuat Sezgin yapan bildiği lisanlardır. Bu kadar çok lisan bilmese böylesi büyük bir âlim olunamazdı. Bunu kendisi de zımnen ifade etmiştir.

Fuat Sezgin İslam bilimler tarihinin anahtarı sayılan Arapçayı öğrenmeye 1943'te hocası Hellmut Ritter'in tavsiyesi üzerine başlamıştır. Altı ay kadar bir sürede Arapçayı orijinal kaynaklar okuyacak kadar öğrenerek hocasının takdirini kazanmıştır. Hocası, "böylesi zor bir lisanı bu kadar kısa sürede öğrenen bir başkasını bu güne kadar görmedim" diyerek şaşkınlığını belirtmiştir. Sezgin'e göre dil öğrenmenin iki püf noktasından biri masa başında uzun süre sabırla çalışmaktır. İkincisi ise ana dilin gramerini iyi bilmektir. Bugün Türkiye'de iyi yabancı dil öğrenilemiyorsa bunun sebebi Türkçenin gramerinin iyi öğretilemiyor olmasıdır. Bu sebeple okullarda bir an önce Türkçe grameri çok daha sağlam ve sağlıklı bir şekilde öğretilmelidir. Sezgin'in kendisi de bu noktaya bir Osmanlı kadısı olan babasından *Sarf* ve *Nahiv* okuyarak ulaşabilmiştir. Dil öğrenmek sanıldığı gibi sokakta ya da yabancı ülkede değil, masa başında gerçekleşir. Belki konuşma yeteneği için ikinci bir şahsa ihtiyaç duyulabilir. Kendisi de uzun süre masa başında sabırla çalışarak onlarca dili öğrenebildiğini belirtmiştir. Akşam saat beşe kadar enstitüde çalıştıktan sonra eve gelip geç saatlere kadar bilmediği dilleri öğrenmiştir. Sezgin elli yaşından sonra İspanyolca, altmış yaşından sonra da Çekçe öğrenerek o dillerdeki yazmaları orijinal dilinde tetkik edebilmiştir. Rusya'dan aldığı bir davet üzerine altı ayda Rusçayı öğrenmiş, bildirisini bu dilde yazarak tebliğini Rusça sunabilmiştir.

Fuat Sezgin, yabancı dil öğrenememizin önemli bir sebebini de aşağılık kompleksine bağlamıştır. Ona göre Türk insanı kendisine güven-

memektedir. Bu güvensizliğin altında **cehalet** yatmaktadır. Eğer insanlar biraz okusa, araştırsa, gayret etse aşağılık kompleksini yenebilecektir. Ancak cehalet buna izin vermemektedir. Cehaletin sebebi ise **tembelliktir**. Gerçekten de Türkiye akademisyenlerinin akademik araştırmaya, dil öğrenimine, laboratuvara, kütüphaneye yeteri kadar vakit ayırabildiğini söylemek güçtür. Bu tembellik onu önemli hususları bilmekten alıkoymakta, o da derin bir komplekslere dönüşmektedir. Şu halde mücadele edilecek ilk husus tembelliği yenmeye gayrettir.

Hedeften Yoksunluk, İstikrar ve Çalışma Ahlâkı

Fuat Sezgin hocaya "Türkiye'de daha nitelikli bilim ve bilimler tarihi araştırması yapmak için neler yapılmalıdır" şeklinde bir soru sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Türkiye akademisyenlerinin hedefleri yok. Yaklaşık dört yüz yıldan beri çalışıp duruyor bir şeyler arıyoruz ama belli bir hedef olmadığı için yol bulamıyoruz. Herkes kendi başına bir şeyler yapmak istiyor. Bu şekilde bir yere varılamaz. Öncelikle hayatı bütünsel olarak kapsayacak **hedef belirlemek** lazım. Bazı çalışkan, gayretli ve meraklı bilim adamları var. Bunlar bir şeyler yapıyorlar, yazıyor çiziyorlar ama hedefleri yok. Sadece konuyu sevdikleri için, bazıları da hobisi olduğu için bir konuyla ilgileniyor ve araştırma yapıyor. Böylesi bir yol ve yöntemle bilim yapılmaz, nitelik ortaya çıkmaz. Önce çalışmak değil, hedef koymak önemlidir, sonra çalışma gelmelidir. İnsanın kesin bir hedefi olması lazım ve o hedefe doğru başka hiçbir şey düşünmeden gitmesi lazım." Fuat hoca, "ben bunu yaptım" demiştir. "Ben otuzlu yaşlarımdan itibaren hedefimi İslam bilimler tarihinin en gelişmiş literatürünü yazmak olarak belirledim ve ömrümün sonuna kadar da bu hedef uğruna yürüdüm" demiştir.

İlim yolunda olmak isteyenlere Fuat Sezgin'in ikinci önemli tavsiyesi **sabır** olmuştur. "Sabrun cemîl ve Allah korkusu" olmadan nitelikli bilim yapılamayacağını söylemiştir. Bilim her şeyden önce bir istikrar ve sabır işidir. Bekleme, tekrar etme, gözleme, uzun süre ne olup bittiğini anlamaya çalışma ve neticelere saygı gösterme ameliyesidir. Oysa özellikle son zamanlarda kimse uzun süreli çalışmalara girişememekte, hemen bir şeylerin olup bitmesi istemektedir. Böylesi bir psikolojiyle, acelecilikle, sabırsızlıkla bilim yapılamaz. Bilim yapanlarda Allah korkusu da olmalıdır.

İlim yolunda çalışacaklara Fuat Sezgin'in üçüncü tavsiyesi **az yemek ve az uyumaktır**. Bu ilkeler İslam ilim geleneğinde de daima revaç bulmuş tavsiyelerdir. Fuat Hoca vakit kaybı olmasın diye öğlenleri yemeğe gitmeyip evden getirdiği bir parça ekmek, peynir ve reçelle iktifa eden bir ilim dervişidir. Yemekli programlara ve resmi kutlamalara katılmayı genelde reddetmiştir. Kendi evinde eşi ve çocuklarıyla sadece yemekte bir araya gelerek sohbet edebilmekte diğer zamanlarda daima çalışmaktadır. Az uyumak da onun günlük alışkanlıklarından biridir. Yakınları giyim kuşamda da onun son derece mütevazı olduğunu, vakit kaybı olmaması için genelde aynı elbiseleri giydiğini söylemektedir. Kırk yıl aynı paltoyu giydiği, yıkandığında ütüsü bozulmayan gömlekler diktirip vakit kaybetmediği de bilinenler arasındadır.

Türk insanının okumadığını, kitaba verilen değerin Türkiye'de çok düşük olduğunu sitemle belirten Sezgin, bir uçak yolculuğunda kimin

Türk, kimin İngiliz ya da Alman olduğunu rahatlıkla ayırabildiğini söylemiştir. Kendisi, dünyanın farklı bölgelerindeki yazma kitapların peşinden koşarken sürekli seyahat etmek zorunda kaldığından, uçaktaki vakitleri daima okumakla geçmiştir. Burada belirtilmesi gereken hususlardan biri de ciddi bilim adamlarının yalnız olması ve buna alışmasıdır. **Yalnızlık** her ciddi ve verimli bilim adamının temel şiarıdır.

Fuat Sezgin'in Türkiye'deki bilim, bilim adamları ve üniversite ortamı hakkında ileri sürdüğü görüşlerden biri de **zamanın değerinin bilinmemesi**, planlamanın yapılmaması ve zaman gibi bir değerin hakkıyla harcanmamasıdır. Sezgin her ciddi bilim adamı gibi, randevularına son derece sadıktır. Kendi ifadesine göre hayatında üç defa randevusuna geç kalmış ve onun ıstırabını her zaman çekmiştir. Bunlardan ilki hayli ilginçtir: İstanbul Üniversitesi'nden hocası Hellmut Ritter'den ders alırken bir gün uzak yerden geldiği için üç dakika geç kalmıştır. Ritter, cebinden saatini çıkararak "Sayın Sezgin üç dakika geç kaldınız bir daha tekerrür etmesin" diyerek kalıcı bir ihtar vermiştir. Konuşmalarından sıklıkla Peygamberimizin "iki günü müsavi olan ziyandadır" hadisini hatırlatarak, "biz zamanı bu kadar değerli gören bir dinin mensuplarıyız. O halde nasıl boş durabilir, her gün daha üretken olmalıyız" tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak gerek akademide gerekse sıradan Türk insanın çalışma hayatındaki ahlâkî yozlaşmanın son zamanlarda giderek daha da arttığını üzüntüyle belirtmiştir.

İlim yolunda şiar edinilmesi gereken önemli hususlardan biri **ilmi karşılıksız yapmaktır**. İlimden maddi bir çıkar beklememektir. İlim parayla yapılan, parasız dağıtılan bir iştir. Tam bir ilmî züht ahlakı anlamına gelen bu duyarlılık Sezgin'de fazlasıyla tezahür etmiştir. Bilimsel araştırmalarından hiçbir zaman maddî gelir beklememiş ancak çalışmaları ve eserleri onu daima yükseklere taşımıştır. 1960 darbesinden sonra üniversiteden atılınca Almanya'ya gitmişti. Ancak kendisine bildirilmeden altı aylığına işe alınmıştır. Bu süre dolmak üzere iken yeni iş arayışı söz konusu olmuştur. İş akdinin dolmasına kısa bir süre kalmasına rağmen hiç endişe etmeyen Sezgin'in bu tevekkül hali Alman meslektaşlarını hayretler içinde bırakmıştır. "Nasıl oluyor da iki-üç ay sonra işten çıkarılacağın halde hiç endişe etmiyorsun" denilince; "hayatımda eğer altı haftalık bir gelecek garanti edilmişse daha ilerisini asla düşünmeyeceğim" diye cevap vermiştir. Bu cevap ateist arkadaşını şaşkına çevirmiştir. Hayatında asla para biriktirmek, bir makama gelmek derdinde olmamıştır. Hatta bir ara "eğer işsiz kalırsam gündüzleri inşaatlarda çalışırım, akşamları da araştırmalarımı yaparım" diye kafasında planlar kurmuştur.

İslam Dünyasında İlmî Gerilemenin Sebepleri

"İlmi para için yapmamak": Bu düstur İslam ilim tarihinin kilit keşiflerinden ve ilkelerinden biridir. Gerek Fuat Sezgin'in çalışmalarında gerekse genel bilim tarihi araştırmalarında cevabı en çok aranan sorulardan biri "İslâm dünyasında VIII. ve IX. yüzyılda hızla gelişen ilim ve teknoloji 6-7 yüzyıl sonra niçin duraklamıştır?, İslam dünyasındaki gerilemenin sebebi nedir?" sorusudur. Doğrusu bu soruya şimdiye kadar tatmin edici, açıklamalar getirilememiştir. Tarihte bazı hadiseler açıklanamaz ve açıklanması mümkün değildir. Bu mesele de söz konusu çıkmazlardan biri gibi görünmektedir. 1956'da Fransa'nın Bordeaux ve 1960'ta Almanya'nın Frankfurt şehrinde geniş katılımlı iki kongrede İslam dünyasının niçin geri kaldığına dair cevap/lar aranmıştır. Fuat Sezgin'in bu kongreleri değerlendiren yorumlarında ve İslam *Dünyasının Duraklama Sebepleri* başlıklı verdiği konferanslardaki ifadelerine göre bu iki kongreden tatmin edici neticeler çıkmamıştır. Buna karşın gerileme teorisiyle ilgili bir dizi tespit yapılmıştır.

Fuat Sezgin Hoca'ya göre, oryantalistlerin iddia ettiği üzere, İslam bilimlerinde zeval XII. yüzyılda değil, XVI. yüzyılda kendini hissettirmeye başlamamıştır. 1956 Bordeaux ve 1960 Frankfurt Kongrelerinde sebepler arazın yerini almış, sebep ve sonuç ilişkileri birbirine karıştırılmıştır. Aynı toplantıda ve diğer çalışmalarda İslam bilim ve kültür dünyası bir bütün olarak ele alınamamıştır. Gerileme ve batış sebepleri daha erken devirlerde aranırken, İslam bilim ve kültür dünyasındaki gelişme ve ilerleme yüzlerce yıl daha devam edebilmiştir. Bugün İslam bilimlerinin belirli bir andan sonra duraklamaya başlama sebeplerini münakaşa edebilme açısından yarım yüzyıl öncesine göre daha avantajlı bir durum vardır.

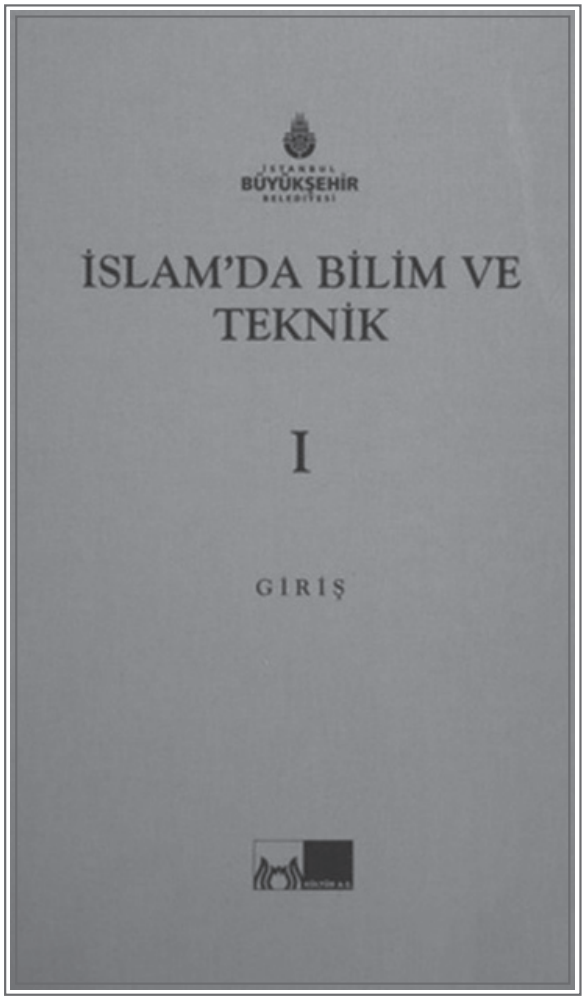

Bu açıklamalara bakıldığında İslam dünyasının neden geri kaldığına dair bir cevap verilemediği görülmektedir. Sezgin'in İslam'da Bilim ve Teknik eserinin uzun önsözünde duraklama ve gerileme sebeplerinden ziyade gelişme ve ilerlemenin sebepleri üzerinde durulmuştur. Fuat Hoca ilk olarak 1889'da **Snouck Hurgronge**'in dile getirdiği ve meşhur oryantalist **Franz Rosenthal**'in yaygınlaştırdığı açıklamaları anlamlı bulmuş ve bir anlamda onlara katılmıştır. Rosenthal şöyle demektedir: "Eğer İslam dini, bilimi sadece bilim olarak, bilim aşkı olarak himaye etmemiş olsaydı ve sadece onun faydacı tarafı bakımından bilimleri tutmuş olsaydı bilimler bu kadar süratli ve bu kadar geniş şekilde gerçekleşemezdi". Bu tespite bazı medrese tarihçilerinin de katıldığını görmek mümkündür. Fuat Sezgin gibi saygın bir bilimler tarihçisi olan Aydın Sayılı da gerileme ve duraklamanın birçok sebebini saymıştır. Bunlar arasında ilim adamlarına gereken destek ve **himayenin verilmemesi, savaşlar, kargaşalar, kitap ve kütüphanenin önemini yitirmesi ve medrese sayısındaki gereksiz artış** en başta sayılmıştır. Özellikle Nizamiye Medreseleriyle birlikte, önceleri daha özgür, sivil ve nitelikli olan medreselerde nitelik sorunu meydana gelmiştir. X.-XI. yüzyıla kadar Müslüman âlimler ilmi sadece ilim olarak talep etmişler, faydasını düşünmemişlerdir. Ancak bu yüzyıldan sonra özellikle hukuk (fıkıh) en önemli meslek ve para getiren alan olarak belirmiş ve medreseler nakil ilimlerde derinleşmeye başlamışlardır. Böylece ilimlerde özellikle XVI. yüzyıldan sonra belirgin bir duraklama başlamıştır. Fuat Sezgin'in modern zamanlarda kelimenin tam anlamıyla bir âlim olmasının ardında, ilme söz konusu kadim mantıkla yaklaşması etkili olmuştur.

Sezgin'e göre İslam dünyasında gerilemenin temel nedenlerinden biri **Moğol** saldırılarıdır. Moğollar XIII. yüzyılda Orta Asya'dan çıkarak bütün Anadolu'yu alt üst ederek önlerine çıkan her türlü maddî manevî değeri yok etmişlerdir. Bu saldırıdan sonra İslam dünyasının kendini toparlaması kolay olmamıştır. Bir diğer önemli sebep ise **Haçlı** Seferleridir. XI. ve XIII. yüzyıllar arasında yaklaşık 175 sene devam eden Haçlı Seferlerinden kârlı çıkan Avrupalılar olmuştur. İslam dünyasına gelen Haçlılar burada gördükleri zenginlikleri yanlarında götürdükleri gibi, ilimleri de götürmüşler ve Avrupa'da uyanışın temellerini atmışlardır. Bu teori ilk olarak *Akdeniz* müellifi Fernand Braudel tarafından dile getirilmiştir. Fuat Sezgin de bu teoriye katıldığını belirtmiştir.

İslam dünyasında ilimlerin gerilemesinde yaratıcılık yeteneğinin sönmesinin ve aşağılık kompleksinin de çok etkili olduğunu söyleyen Fuat Sezgin bu konuda da ilginç yorumlar yapmış, yeni bilgiler ortaya koymuştur. Ona göre İslam dünyasında aşağılık kompleksinin ilk başladığı dönem XVII. yüzyıldır ve bu dönemde başta Kâtip Çelebi olmak üzere dönemin bazı medrese dışı âlimleri etkili olmuştur. Sezgin, özellikle Kâtip Çelebi'nin kendisini hayal kırıklığına uğrattığını söylemiştir. Zira o Batılı kaynakları kullanarak *Cihannüma* adında devasa ve değerli bir coğrafya kitabı yazmış ve böylesi bir kitabı Osmanlı dün-

yasında yazmanın mümkün olmadığını söylemiştir. Bu kitabı yazarken batılı âlimlerden de destek almıştır. Ancak Fuat Sezgin, Kâtip Çelebi'nin kullandığı batılı kaynaklara baktığında, söz konusu eserlerin İslam dünyasından etkilenilerek ya bire bir ya da serbest tarzda geniş aktarmalar yapılarak telif edildiğini tespit etmiştir. Dolayısıyla da Kâtip Çelebi, hayran olduğu batılıların aslında İslam ilimleri sayesinde o bilgileri ürettiğinin farkına varamamıştır. Ama yine de Sezgin, onun çalışkan ve zeki bir âlim olduğunu teslim etmiştir.

Bu vadide Fuat Sezgin, meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin diline, üslubuna ve ilmî yetkinliğine hayran kalmıştır. Onun için "abartıyor filan" deseler de Sezgin'e göre o "son derece özgün ve heykeli dikilecek biridir". Türkiye'de giderek artan aşağılık kompleksinin kökenlerini XVII. yüzyıla kadar indiren Fuat Sezgin, bu gün de Türk akademisyenlerinin bu hastalıktan mütevellit yaratıcı olamadıklarını belirtmiştir. Yukarıda değinildiği gibi bu hastalıktan şifa bulmanın yolu bilgilenmek ve cehaleti yenmektir, cehaleti izalenin yolu da tembellikten kurtulmaktır.

Tevazu, İyi Niyet, Vefa ve Doğallık

Fuat Sezgin'in en önemli vasıflarından biri olağanüstü tevazu sahibi bir şahsiyet olmasıdır. Onu tanıyan hemen herkes, özellikle ilmî konuda hilm sahibi olduğunu, kimseyi küstürmek istemediğini, herkese yardımcı olmak istediğini belirtmişlerdir. Kendisine merakla, samimiyetle, inanarak bir şey sorulduğunda büyük bir heyecanla sonuna kadar meseleyi dinlemesi ve cevaplar vermesi herkesin şahit olduğu bir durumdur. Frankfurt'taki odası herkese açık bir ilim dergâhı olmuştur. Öyle zamanlar görülmüştür ki, içeride bir ilmî sohbet, bilimsel tartışma, proje konuşulurken sekreterin, "efendim filan ülkenin başbakanı geldi, sizinle görüşmek istiyor" diye izin istediğinde Fuat Hoca, "beklesin biraz şimdi şu mevzuyu konuşuyoruz" diyerek ilmi her şeyin üstünde tuttuğunu göstermiştir. Fuat Hoca sayesinde modern zamanlarda da "devlet adamlarının ayağına giden âlimler değil, âlimlerin ayağına giden devlet adamlarının" görüldüğü manzaralar yaşanmıştır.

"1960 benim için bir başlangıç" diyen Fuat Sezgin, kendisini üniversiteden atanlara asla kırgın olmadığını belirtmiştir. Bir defasında, Fuat hocayı istismar etmek isteyen bir grup, hoca hakkında bir kitap yazarak, kitaba "mağduriyetten muzafferiyete", "mazlumiyetten muzafferiyete" gibi hayli ajitatif/kışkırtıcı başlıklar atmak istemişler. Hoca böylesi tekliflere karşı çıkmış, geçmişi bu bağlamda gündeme getirmek istemediğini zikretmiştir. Zaten kendisi hakkında kitap yazılmasına bile hoş bakmazken bir de böyle popülist yaklaşımlara razı olmamıştır. Üniversiteden uzaklaştırma kararı veren MBK üyelerinden biriyle karşılaştığında, "İslam bilimler tarihi adına size teşekkür ediyorum, iyi ki beni üniversiteden attınız, ben de istediklerimi en iyi şekilde yapabildim, size teşekkür ediyorum" deyince, karşısındaki zâta kızarmak düşmüştür. 2008'de *Cumhuriyet* gazetesinin İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi'nin açılış haberini vermesine sevinerek, "bak bunlar bile anlamaya başladı" diyerek ne kadar iyimser ve iyi niyetli olduğunu göstermiştir. Oysa aynı gazete 30 Haziran 2018'de Fuat Sezgin dünyaya gözlerini yumduğunda alaylı bir ifadeyle twitter hesabında "Amerika'yı Kolomb değil, Müslümanlar Keşfetti diyen Erdoğan'ın akıl hocası Prof. Dr. Fuat Sezgin yaşamını yitirdi" başlığını atmıştır. Türkiye literatüründe Fuat Sezgin'in önemi ve çalışmaları hakkında ilk olarak 2002'de Celal Şengör'ün *Cumhuriyet Bilim Teknik*'te iki yazı kaleme alması da meselenin ironik taraflarından biridir.

Sezgin, hayatın zorluklarından yılmamış ve bunlardan asla şikâyet etmemiştir. Türkiye'den bir halefinin olmadığını söylerken elbette üzülmüştür. Ancak onun kalbinin hep Türkiye için attığı da ahir ömründe açık bir şekilde görülmüştür. Fuat Sezgin'in derdi, İslam dünyasının bilim ve teknolojide gasp edilmiş hakkının teslim edilmesini sağlamaktır. Bunu yaparken hamaset ve şovenliği değil, en muhkem delil olan bilimi kullanmıştır. "Ben bilime sığındım, bilim ne diyorsa onu ortaya koydum, eğer araştırmalarım bana farklı bir şey söylese idi onu da çekinmeden açıklardım" demiştir. *Kur'an*'ı ve dini asla bilime karıştırmamıştır. Gençliğinde hayli dindar olan, her namazını farklı bir camide kılmasına karşın bunu göstererek gösterişçi dindarlıktan bilinçli olarak kaçınmıştır.

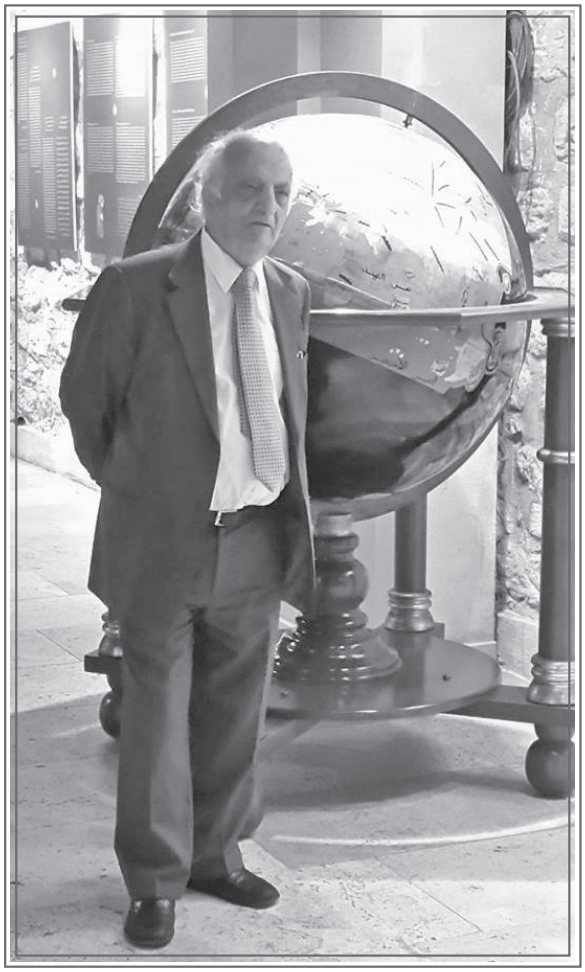

Sezgin'in ısrarla üzerinde durduğu ve her fırsatta dile getirdiği konulardan biri İslâm'ın ilerlemeye ve bilime asla engel olmadığıdır. Aksine İslâm kadar bilimi, araştırmayı destekleyen, teşvik eden başka bir din yoktur. Ancak ilginç bir şekilde, İslam dünyasının bilim ve teknolojide kaydettiği büyük gelişmeleri duymak, bilmek, onları tanımak Batı dünyasından ziyade Müslümanlar için zor gelmiştir. "Keşfettiğim yenilikleri anlatmakta Batı'dan daha çok Müslümanlar beni zorluyor, onlar bana direnç gösteriyor, dediklerimi anlamıyorlar" diyerek sitem etmiştir.

Fuat Sezgin, özellikle 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de tanınmaya başlanmıştır. Geniş halk kitlelerince ise ancak 2010'dan sonra tanınabilmiştir. Fuat Hoca'nın Türkiye'de çok geç keşfedilmesi elbette Türkiye ilim dünyası için büyük bir ayıptır. Eserleri daha çıkar çıkmaz başta İngilizce ve Fransızca olmak üzere Arapça, Farsça ve Urduca gibi dillere çevrilmesine karşın, Türkçeye ya çevrilmemiş ya da çok geç tercüme edilmiştir. Temel eseri *GAS* hâlâ tercüme edilmemiştir. 1967-8'de *GAS*'ı bireysel olarak tercümeye girişenler olmuş ancak bürokrasi ve yerleşik zihniyetin yönetimdeki temsilcileri "ne gerek var tercümeye, aslından alalım kütüphanelere koyalım" diyerek yeniliğine ve keşfe engel olmuşlardır.

2005'ten sonra bürokratik kurumlar kendilerinden beklenen zorlaştırma ve ciddiyetsizliği hocaya da göstermişlerdir. Bir keresinde Türkiye'den Hocaya telefon edilerek, "efendim kurum olarak (muhtemelen, Kültür ya da Milli Eğitim Bakanlığı) eserinizi tercüme etmek istiyoruz, kitabınız kaç sayfa?" diye sorulmuştur. Fuat hoca "hangi eserim, eserlerimin kaç sayfa olduğunu bilmiyorum, sadece 13-14 cilt olduğunu söyleyebilirim" diyebilmiştir. Bu süreçte bir Arap iş adamının "ben her türlü masrafını karşılayayım eserlerinizi Türkçeye tercüme ettirelim" teklifini ise "onuruma dokunur" diyerek reddetmiştir. Gerçekten de Fuat hoca çok onurlu bir ilim adamıdır. Almanya'nın kendisine üst düzeyden teklif ettiği vatandaşlık teklifini kabul etmemiş, daima Türk pasaportu taşımakla iftihar etmiştir.

2000'li yıllardan sonra genelde Avrupa, özelde Almanya'da yabancılara özellikle de Türklere ve Müslümanlara karşı tutum yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Dolayısıyla da hocayı rahatsız edici gelişmeler sürekli hale gelmiştir. O bu süreçte hiç yılmadan bıkmadan çalışmalarına devam ederken, bir taraftan da Frankfurt'ta kurduğu müzenin bir benzerinin Türkiye'de kurulması için var gücüyle canhıraş bir çalışma içine girmiştir.

Bir gün kahvaltı sırasında eşi Ursula Hanım, "burada çok işler yaptın, memleketine yönel!" deyince, Türkiye'ye, Türk insanına daha çok hizmet etmek isteğini daha güçlü hissetmeye başlamıştır. Nitekim olaylar birbirini kovalamış, Türkiye'den yapımcılar, bilim insanları Hocayı keşfetmiş, belgeseller çekilmeye başlanmıştır. Çeşitli hadiselerin zuhuruyla ve Allah'ın bir lütfu olarak Arap bir iş adamının kendi evi için Hocaya yaptırdığı İslam bilim tarihine dair modelleri/objeleri bağışlamasıyla 2008'de Gülhane Parkı içindeki bir binada İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi'ni kurarak burada 600'e yakın materyalin sergilenmesini sağlamıştır.

Fuat Sezgin'i hayatında bu müze kadar heyecanlandıran bir başka olay ya da gelişme belki de

olmamıştır. Bu müzenin açılmasına çocuklar gibi sevinmiştir. Müzenin kurulması sırasında materyallerin taşınmasından isimlendirilmesine, yerlerinin belirlenmesinden, tanıtım yazılarına kadar her türlü detayla kendisi ilgilenmiştir. Ancak Türkiye bürokrasisinin ve memurlarının hoyrat, vurdumduymaz hali hocayı çok üzmüş, zaman zaman bezginlik derecesinde eziyete dönüşmüştür. Bazı memurlar terbiye sınırlarını aşarak hocaya hakarete varan kabalıklar sergileyebilmişlerdir. Hocanın müzede yer alan modeller için beş dilde hazırladığı tanıtım metinlerini ve levhalarını aklı evvelin biri, tek dile indirerek yerleştirmiştir. Oysa hoca beş ayrı dilde tanıtım yazarak, İslam bilim mirasının burayı ziyaret eden bütün milletler tarafından hakkıyla bilinmesini istemiştir. Fuat Hoca bütün bu yaşadıklarından dolayı, "müze hayal ettiğim gibi olmadı ama buna da şükür" serzenişinde bulunmuştur. Bütün bunlara karşın yılmadan, yorulmak nedir bilmeden çalışmalarına devam etmiş, müzenin kurulması ve tanıtılması için Türkiye, Almanya arasında bir taraftan mekik dokurken, diğer taraftan sözlü ve görsel medyayı bilgilendirmiştir. 89 yaşında yaklaşık 30 senedir gelmediği Beyazıt Sahaflar Çarşısı'nı zor adımlar ve meraklı gözlerle dolaşırken kendisini gördüğümde elini öpme şerefine nail olmuştum. Birkaç kelam ettikten sonra "benim Gülhane'de açtığım müzeye gittin mi, talebelerini götürdün mü" sorularını sormuş ve "orası çok önemli" diyerek, o müzeye ne kadar önem verdiğini belirtmişti.

Her ne kadar aksaklıklar da olsa Türkiye'de nitelikli işlerin yapılabileceğine kanaat getiren Fuat Sezgin adına 2010'da "Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırma Vakfı" kurulmuştur. Vakıf bünyesinde önemli bir kütüphane de inşa edilerek Sezgin'in kitaplarının buraya intikali çalışmalarına başlanmıştır. Ancak vefatı üzerine, gerek hazırlamakta olduğu son çalışma fişlerine gerekse şahsi eşyaları olan kitaplarına Alman hükümeti "millî kültür varlığı" muamelesi yaparak el koymuştur. Mevcut durumda mahkemesi devam etmektedir.

Her ne kadar tanınması geç olsa da Fuat Sezgin başta İslam dünyası olmak üzere, Türkiye için çok büyük bir değer olmuştur. Fuat Sezgin'in bilim ve zihin dünyasından nasibi az olan akademi için eserleri, yöntemi, çalışkanlığı ve bilime bakış zihniyeti büyük bir rehber niteliği görmektedir. **Sezgin yitik hazinenin haritasını çizmiş, haleflerine hazinenin keşfini bırakmıştır**. Bu bakımdan Sezgin, İslam bilim dünyası için bir başlangıçtır ama bu çok iyi bir başlangıç olmuştur. Fuat Hoca ilerlemiş yaşına ve sağlık sorunlarına rağmen konferanslar vermeye ağırlık vermiştir. Ahir ömründe "yaptıklarımı, eserlerimi Türkiye/milletim tam olarak anlamadı" yakınmasında bulunmuştur. "Farklı dillerde yazdım, ama çok da tesirli olmadı. **Yanıldığımı fark ettim**. Onun için ömrümün sonlarına doğru konferanslar vermeye başladım" diyerek, bizlere bir taraftan "beni tanıyın" nidasıyla seslenirken, hayat tarzıyla da örnek olmuştur.

Fuat Sezgin'in mirası kolay anlaşılacak ve tüketilecek bir birikim değildir. Onu anlamanın en iyi yollarından biri ortaya koyduğu yenilikleri başta ders kitaplarında olmak üzere, eğitimin farklı aşamalarında, değişik yol ve yöntemlerle yeni nesillere duyurmaktır. Mevcut durumda ders kitapları büyük ölçüde klasik yanlışlara, alışıldık ezberlere, pozitivist paradigmaya ve Avrupa-merkezci bilim anlayışına sıkı sıkı sarılarak devam etmektedir. Fuat Sezgin'in icatlarının ders kitaplarına çok az yansıdığı görülmektedir. Tez elden bütün ders kitaplarında komplekse kapılmadan, korkmadan, hamaset yapmadan bu yenilikler bilimsel bir dil ve üslupla yerini almalıdır. Ancak mevcut pozitivist zihniyetin buna direnç göstereceğine dair bir korku da yok değildir. Diğer taraftan Fuat Sezgin, İslam bilimler tarihi araştırmalarını var gücüyle doğa bilimlerinde yoğunlaştırmıştır. Metafiziğin ancak fizik bilinerek, ilahiyatın ancak dünyevî ilimlerin iyi bilinerek anlaşılabileceğini göstermiştir. Devasa eseri *GAS*'ın sadece ilk cildini giriş mahiyetinde İslâmî ilimlere ayırmıştır. Diğer bütün ciltler doğa bilimlerine ayrılmıştır. Felsefeyi en sona bıraktığından kendisi de pişman olmuş ve "bunu mutlaka önce yazmalıydım demişse de" ömrü vefa etmemiştir. Zira Batılıların İslam dünyasında, Müslümanlar arasında felsefe yoktur ithamının yanlış olduğunu bütün delilleri ve örnekleriyle tespit etmiştir. İslam dünyasında zengin bir felsefe mirası da vardır.

Bilime büyük bir tutkuyla inanmış bu zahit ve eşsiz âlimin, bilim zihniyetiyle hayli mesafesi olan bir toplumda gerçek anlamda tanınması, tanıtılması ve canlı tutulması zor gibi görünmektedir.